ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

ARCHIVE

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 6 – 2010 Offprint

Volume No: Archive Volume 6, 2010
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: January 03, 2010

Παραπομπή ως: Μαστοράκη, Α. Ελευθερία και αναγκαιότητα στην ελληνιστική φιλοσοφία, «Archive 6»(03/1/2010): σσ. 39-44. DOI: 10.5281/zenodo.4554377

Ελευθερία και αναγκαιότητα στην ελληνιστική φιλοσοφία

Λέξεις κλειδιά: *αιτιοκρατία*, *εκπύρωσις*, *ελληνιστική περίοδος*, *επικουρισμός*, *Επίκουρος*, *Ζήνων ο ελεάτης*, *πνεύμα*, *στωικισμός*, *φυσική φιλοσοφία*

Α. Μαστοράκη, MSc στην Συστηματική Φιλοσοφία:

Abstract
The philosophical systems of Stoicism and Epicureanism were two of the dominant exponents of philosophical thought during the Hellenistic period. Although they continued, to some extent, the previous philosophical tradition in seeking answers to questions about the structure and knowledge of reality, they nevertheless turned to a more anthropocentric approach, proposing a way of life that can lead to happiness, giving practical direction in their philosophy. The topic presented in this essay is of particular interest, as it concerns the entanglement of human free will with the concept of necessity in both Stoic and Epicurean philosophy.

Τα φιλοσοφικά συστήματα του Στωικισμού και του Επικουρισμού ήταν δύο από τους κυρίαρχους εκφραστές του φιλοσοφικού στοχασμού κατά την διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων. Μολονότι συνέχισαν, ως έναν βαθμό, την προηγούμενη φιλοσοφική παράδοση αναζητώντας απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν στην δομή και την γνώση της πραγματικότητας, εντούτοις, στράφηκαν σε μια περισσότερο ανθρωποκεντρική προσέγγιση, προτείνοντας έναν τρόπο ζωής που μπορεί να οδηγήσει στην ευτυχία, προσδίδοντας, έτσι, πρακτική κατεύθυνση στην φιλοσοφία τους.

Ειδικότερα, το θέμα που θα μας απασχολήσει στην παρούσα μελέτη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αφορά στην διαπλοκή της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου με την έννοια της αναγκαιότητας τόσο στην στωική όσο και στην επικούρεια φιλοσοφία. Οι Στωικοί δόμησαν την φιλοσοφία τους στην βάση τριών κλάδων, άρρηκτα συνδεδεμένων μεταξύ τους: την λογική, η οποία ασχολείται με τον ανθρώπινο λόγο, την φυσική, που επιχειρεί να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα της φύσης και του τρόπου λειτουργίας του κόσμου και την ηθική, που προτείνει έναν τρόπο ζωής ικανό να οδηγήσει στην επίτευξη του ύψιστου αγαθού, της ευδαιμονίας. Η φυσική φιλοσοφία των Στωικών βλέπει τον κόσμο ως έναν απόλυτα συνεχές και ενιαίο ζωντανό οργανισμό, ο οποίος αποτελείται από ύλη και πνεύμα[1]. Η ύλη αντιπροσωπεύει το παθητικό και το πνεύμα το ενεργητικό στοιχείο του κόσμου, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα τα δύο αυτά στοιχεία να μπορούν να διαχωριστούν και να υπάρξουν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Όλα τα υπαρκτά πράγματα, συμπεριλαμβανομένης και της ψυχής[2], θεωρούνται από τους στωικούς ως υλικά σώματα, καθώς μόνο ως τέτοια έχουν την ικανότητα να ενεργούν ή να πάσχουν. Ακόμα και ο θεός παρουσιάζεται ως ένα είδος φωτιάς που απορροφά και ξαναγεννά τα πάντα, σε μια αέναη κυκλική διαδικασία καταστροφής (*εκπύρωσις*) και αναδημιουργίας του κόσμου. Το πνεύμα είναι εκείνο που διέπει όλα τα υλικά σώματα και είναι υπεύθυνο, βάσει του 'τόνου' με τον οποίο πάλλεται, για την μορφή και τις ιδιότητες κάθε πράγματος.

Το πνεύμα είναι, επίσης, εκείνο που καθορίζει όλες τις αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων, βάσει ενός συνόλου νόμων που αποτελούν την *ειμαρμένη* ή θεία πρόνοια.

[1] Για το πνεύμα χρησιμοποιούνται και άλλες ισοδύναμες εκφράσεις, όπως φύση, λόγος ή θεός.
[2] Vegetti 2000, 287.

Ειμαρμένη, σύμφωνα με την στωική φιλοσοφία, είναι «μια ορισμένη φυσική και συγκροτημένη διάταξη των πάντων μες στην αιωνιότητα, όπου μια ομάδα πραγμάτων αέναα απορρέει από μια άλλη και εμπλέκεται με άλλη, σε μια απαραβίαστη αλληλουχία»[3]. Με την υιοθέτηση της αρχής αυτής, η φυσική φιλοσοφία των Στωικών κορυφώνεται σε έναν 'θεϊκό ντετερμινισμό'[4], απόλυτα δεσμευτικό για όλες τις κινήσεις, τις πράξεις και τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στον φυσικό κόσμο.

«Γιατί τα μελλοντικά γεγονότα δεν κάνουν ξαφνικά την εμφάνισή τους• το πέρασμα του χρόνου μοιάζει με το ξετύλιγμα ενός σχοινιού, το οποίο δεν παράγει τίποτα καινούριο αλλά απλώς ξεδιπλώνει αυτό που υπήρχε εξ αρχής» (Κικέρων, *De divinatione* 1.127=LS 55O)[5]

Από το ίδιο οπλοστάσιο της φυσικής φιλοσοφίας άντλησαν οι Στωικοί και τα υλικά με τα οποία δόμησαν την ηθική τους φιλοσοφία. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με την στωική ηθική, μπορεί να ζήσει ευτυχισμένος μόνο εάν κατανοήσει τις αρχές της έλλογης τάξης που διέπουν την φύση και εναρμονιστεί πλήρως με αυτές. Η αναγωγή, ωστόσο, της πίστης στην αιτιοκρατία στο ηθικό πεδίο δράσης ελλοχεύει τον κίνδυνο της μοιρολατρίας. Τον κίνδυνο αυτό προσπάθησε να αντιμετωπίσει ο Χρύσιππος αναπτύσσοντας μια «ιδιαίτερα πολύπλοκη θεωρία για την αιτιότητα, με σκοπό να εξηγήσει την ελεύθερη ανθρώπινη βούληση, και άρα να υποστηρίξει ότι οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους»[6].

«Αν και είναι αλήθεια», λέει ο Χρύσιππος, «ότι τα πάντα περιορίζονται και δένονται μεταξύ τους από την ειμαρμένη χάρη σε μια συγκεκριμένη και αναγκαία αρχή, εντούτοις ο τρόπος με τον οποίο υπόκειται στο πεπρωμένο ο νους μας εξαρτάται από την ιδιαίτερη ποιότητα του κάθε ανθρώπου» (Γέλλιος, *Αττικές Νύχτες* 7.2.7=LS 62D)[7].

Ο χαρακτήρας του κάθε ανθρώπου (η ιδιαίτερη ποιότητά του) υπόκειται επίσης στους νόμους της αιτιότητας, καθόσον εξαρτάται από δύο παράγοντες: α) από τα έμφυτα εκείνα χαρακτηριστικά με τα οποία προικίζεται από το πνεύμα την στιγμή της γέννησής του και β) από την αλληλεπίδραση των έμφυτων ικανοτήτων του με το εξωτερικό περιβάλλον[8]. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν εγείρει ενστάσεις για τους Στωικούς. Υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος, στερείται μεν της δυνατότητας να αλλάξει την αλληλουχία των γεγονότων, μπορεί όμως να επιλέξει εάν θα συμπαραταχθεί με αυτά. Με άλλους όρους, «εάν η πορεία των γεγονότων είναι έλλογη, η αιτία της ανελευθερίας δεν μπορεί παρά να βρίσκεται εντός μας, στον τρόπο με τον οποίο αποδεχόμαστε τον αναγκαίο καθορισμό»[9].

Η αντίληψη ότι ο άνθρωπος μπορεί να ενεργεί μόνο εσκεμμένα και όχι διαφορετικά δεν οδηγούσε, εντούτοις, στην άρση της ηθικής ευθύνης των πράξεών του. Το πνεύμα, σύμφωνα με τους Στωικούς, δίνει στους ανθρώπους ένα μέρος της ουσίας του, «σε ατελή αλλά τελειοποιήσιμη μορφή»[10], εφοδιάζοντας τους, έτσι, με το κατάλληλο δυναμικό, ώστε να

---

[3] Βλ. Γέλλιος, *Αττικές Νύχτες* 7.2.3=LS 55K, στο Sharples 2002, 94.
[4] Sharples 2002, 118.
[5] Sharples 2002, 96.
[6] Ιεροδιακόνου 2000, 242.
[7] Sharples, 2002, 132-3.
[8] Long 1997, 268.
[9] Vegetti 2000, 288.
[10] Long 1997, 269.

αναγνωρίζουν την έλλογη τάξη που επικρατεί στον κόσμο. Εναπομένει στον άνθρωπο, με την προσφυγή στην παιδεία και την επίπονη άσκηση, να προσπαθήσει να επιτύχει μια τέτοια ψυχική διάθεση που θα του επιτρέπει να ενεργεί σε πλήρη συμφωνία με την αρχή της αναγκαιότητας. Η επιτυχία ή η αποτυχία του, παρόλα αυτά, «*εξαρτάται περισσότερο από τη Φύση και τις εξωτερικές περιστάσεις παρά από κάτι για το οποίο το άτομο μπορεί εύλογα να επαινεθεί ή να επιτιμηθεί*»[11]. Για τον λόγο αυτό οι Στωικοί τόνιζαν ότι έχει μεγαλύτερη σημασία η προσπάθεια για την επίτευξη ενός επιθυμητού στόχου, παρά το αποτέλεσμα αυτό καθαυτό.

Μέσα σε αυτό το σύμπαν της αδιαμφισβήτητης αιτιοκρατίας, ο μόνος πραγματικά ελεύθερος άνθρωπος είναι ο σοφός. Είναι εκείνος που γνωρίζει τις γενικές αρχές που θέτει η έλλογη τάξη και καταφέρνει να εναρμονίσει πλήρως τη θέλησή του με το θεϊκό γίγνεσθαι. Έχοντας κατανοήσει ότι πραγματικό του συμφέρον είναι αυτό που πρεσβεύει η Φύση, ενεργεί πάντα με επιφύλαξη, έτοιμος να καλοδεχτεί οποιαδήποτε ανατροπή των σχεδίων του[12]. Το μόνο που έχει σημασία για αυτόν είναι η «*περιφρούρηση της εσωτερικής του διάθεσης, που τον καθιστά σοφό*»[13], και η οποία είναι ανεξάρτητη της εξωτερικής κοινωνικής ή οικονομικής του κατάστασης
.

Προχωρώντας στην εξέταση της επικούρειας φιλοσοφίας αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Επίκουρος θεμελίωσε την δική του φυσική φιλοσοφία, βασιζόμενος στην ατομική φιλοσοφία του Λεύκιππου και του Δημόκριτου. Θέτοντας ως βάση τρεις κύριες αρχές: α) ότι τίποτα δεν δημιουργείται εκ του μηδενός, β) ότι τίποτα δεν καταλήγει με την καταστροφή του στο μηδέν και γ) ότι το σύμπαν ήταν και θα παραμείνει πάντα στην ίδια κατάσταση, καταλήγει στη διαπίστωση ότι το σύμπαν αποτελείται από άπειρα άτομα και άπειρο κενό. Βασικές ιδιότητες των ατόμων είναι το σχήμα τους, το μέγεθός τους και το βάρος τους. Το τελευταίο είναι υπεύθυνο για την αέναη, κατακόρυφη και ισοταχή τους πτώση στο κενό. Η ομαλή αυτή κίνησή τους συνοδεύεται από μια απρόβλεπτη τάση να παρεκκλίνουν από την πορεία τους, σε απροσδιόριστο χρόνο και χώρο. Με την αλλαγή της κατεύθυνσής τους καθίσταται δυνατή η σύγκρουση με άλλα άτομα και η δημιουργία, έτσι, των σύνθετων σωμάτων που απαντώνται στη φύση. Τα άτομα, εξάλλου, είναι υπεύθυνα και για τις αισθητηριακές αντιλήψεις του ανθρώπου[14].

Για την επικούρεια φυσική, εκτός από τα ορατά πράγματα, σώμα αποτελεί και η ψυχή, «αφού μπορεί να προκαλέσει και να υποστεί κάτι, σώμα όμως που συνίσταται από πολύ λεπτά άτομα»[15]. Η ψυχή είναι αυτή που δίνει ζωή σε ένα σώμα, δεν μπορεί όμως να υπάρξει ανεξάρτητα από αυτό. Σώμα και ψυχή υφίστανται μια αμοιβαία εξάρτηση, η οποία καταλύεται, με την καταστροφή και των δύο, μετά τον θάνατο. Με τον ίδιο τρόπο, ως αόρατα σώματα με μικρή πυκνότητα, βλέπουν οι Επικούρειοι και τους θεούς. Στην επικούρεια φιλοσοφία οι θεοί δεν έχουν τον ρόλο ούτε του δημιουργού ούτε του επιτηρητή του κόσμου. Βρίσκονται σε μια κατάσταση μακαριότητας η οποία δεν επιτρέπει την ανάμειξή τους στις ανθρώπινες υποθέσεις,

---

[11] Long 1997, σ. 291.

[12] Sharples 2002, 135.

[13] Vegetti 2000, 288.

[14] Βλ. Ιεροδιακόνου, (2000, 224): «Οι Επικούρειοι υποστηρίζουν ότι αντιλαμβανόμαστε τα εξωτερικά αντικείμενα επειδή ομάδες ατόμων, που συνεχώς απορρέουν από την εξωτερική επιφάνεια των σωμάτων (…), φτάνουν στα αισθητήρια όργανά μας και σχηματίζουν τις αισθητηριακές μας εντυπώσεις».

[15] Ιεροδιακόνου 2000, 231.

αφού *«αυτό που είναι μακάριο και άφθαρτο ούτε το ίδιο έχει προβλήματα ούτε δημιουργεί σε κάτι άλλο, ώστε ούτε από οργή διακατέχεται ούτε και από μεροληψία, γιατί όλα αυτά βρίσκονται μόνο σε ό,τι είναι αδύναμο»* (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι,* 10.139)[16].

Με την φυσική τους φιλοσοφία οι Επικούρειοι κατάφεραν να δώσουν μια ερμηνεία της δομής της πραγματικότητας, η οποία «αφενός εναρμονιζόταν με τα εμπειρικά δεδομένα και αφετέρου ήταν ικανοποιητική από ψυχολογική άποψη, γιατί δεν είχε πια ανάγκη τη θεϊκή αιτιότητα και οποιοδήποτε είδος τελεολογίας»[17]. Δημιούργησαν, έτσι, ένα ασφαλές πλαίσιο μέσα στο οποίο ανέπτυξαν την ηθική τους φιλοσοφία που στόχευε στην επίτευξη της απόλυτης ευδαιμονίας ή ηδονής. Η ηδονή των επικούρειων δεν ταυτιζόταν με τις σωματικές απολαύσεις, αλλά με την κατάσταση εκείνη της απόλυτης γαλήνης και αταραξίας που επιτυγχάνεται με την αποφυγή κάθε σωματικού ή διανοητικού πόνου. Σύμφωνα με την επικούρεια ηθική, ο άνθρωπος θα πρέπει να στέκεται προσεκτικά απέναντι σε κάθε επιθυμία του και να επιλέγει με πολύ περίσκεψη εάν θα την ακολουθήσει ή θα την απορρίψει, «γιατί συμβαίνει άλλοτε ο πόνος να είναι απαραίτητος για την εξασφάλιση μιας εντονότερης ηδονής, και άλλοτε πάλι η ηδονή να έχει ως επακόλουθο ισχυρότερους πόνους»[18].

Η ικανότητα των ανθρώπων να παίρνουν ελεύθερα αυτές τις αποφάσεις εδράζεται στο βασικό αξίωμα της επικούρειας φυσικής φιλοσοφίας που αφορά την παρέκκλιση των ατόμων:

*«μια πολύ μικρή εκτροπή των ατόμων, σε απροσδιόριστο χρόνο και χώρο, γίνεται αιτία ώστε ο ίδιος ο νους να μην κάνει όλα τα πράγματα από εσωτερική αναγκαιότητα και να μην υποχρεώνεται σαν αιχμάλωτος να υπομένει και να υποφέρει» (*Λουκρήτιος, *De Rerum Natura,* 2.293)[19]

Η ακριβής σχέση, ωστόσο, που συνδέει την τυχαία εκτροπή των ατόμων με την ελεύθερη βούληση παραμένει αδιευκρίνιστη, εγκυμονώντας κινδύνους αναφορικά με την ηθική. Γιατί η αναγωγή των ανθρωπίνων πράξεων σε τυχαίες ατομικές παρεκκλίσεις αφήνει ελεύθερο χώρο για την ανεύθυνη επιλογή και καθιστά την ηθική συμβουλή κενό γράμμα[20]. Οι Επικούρειοι, εντούτοις, θεωρούσαν την εκτροπή αναγκαία προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα των ηθικών συμβουλών. Πρέσβευαν πως, εφόσον ένας άνθρωπος ακολουθεί την επικούρεια διδασκαλία, επιδιώκοντας την ηδονή και αποφεύγοντας τον πόνο, κάθε εκτροπή των ατόμων του νου του αποτελεί αφορμή για ελεύθερη απόφαση για πράξη[21]. Είναι ασφαλές να υποθέσουμε ότι το ζητούμενο για αυτούς «*δεν θα ήταν τόσο η αλληλεξάρτηση παρέκκλισης και ελεύθερης επιλογής – εξάλλου, πώς μπορεί κανείς να αναγνωρίσει μια χαρακτηριστική στιγμή επιλογής;*»- όσο η αλληλεξάρτηση (λίγο ως πολύ θολή) των διαδοχικών αναδιατάξεων των ατόμων και των διαδοχικών ψυχικών καταστάσεων. Εάν οι πρώτες δεν είναι εντελώς προκαθορισμένες, τότε δε χρειάζεται να είναι και οι δεύτερες»[22].

[16] Ιεροδιακόνου 2000, 231.
[17] Long 1997, 77.
[18] Ιεροδιακόνου 2000, 233.
[19] Long 1997, 102.
[20] Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Sharples 2002, 118: «*αφού οι επιλογές μας δεν είναι προκαθορισμένες αλλά αποτέλεσμα τυχαίων ατομικών παρεκκλίσεων, είναι δύσκολο να καταλάβουμε πώς μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνες αυτές ή πώς μπορούν να θεωρηθούν ως κάτι για το οποίο υπόλογοι είμαστε εμείς*».
[21] Long 1997, 106.
[22] Sharples 2002, 229, υποσ. 10.

Είναι φανερό πως και τα δύο φιλοσοφικά συστήματα τοποθετούν την έδρα της ελεύθερης βούλησης στην ψυχή του ανθρώπου. Και τα δύο, επίσης, αντιλαμβάνονται την ψυχή ως ένα υλικό σώμα, στο οποίο ισχύουν όλες οι αρχές λειτουργίας του σύμπαντος. Με αυτόν τον τρόπο καθιστούν την ελευθερία λήψης αποφάσεων δέσμια της αιτιοκρατίας που, όπως ισχυρίζονται, διέπει τους νόμους της φύσης. Ενώ, όμως, «*οι Επικούρειοι εξηγούν την λειτουργία της ψυχής με όρους κίνησης και διάταξης ατόμων, οι Στωικοί μιλούν για διαβαθμίσεις έντασης της ψυχής-πνεύματος*»[23]. Στο σημείο αυτό βρίσκεται το σταυροδρόμι που θα οδηγήσει τις δύο σχολές σε τόσο διαφορετικούς δρόμους, αναφορικά με το επίμαχο θέμα.

Για τους Στωικούς η πραγματική ελευθερία στην λήψη αποφάσεων είναι ουσιαστικά ανέφικτη. Το πρόβλημα αυτό προκύπτει από την πίστη τους στην απόλυτη συνέχεια της φυσικής αιτιότητας, που αποτελεί άμεση συνέπεια της αντίληψης περί θεϊκού προκαθορισμού. Το θεϊκό πνεύμα που διέπει την ψυχή είναι υπεύθυνο για όλα τα γεγονότα και προκαθορίζει όλες τις ανθρώπινες πράξεις. Όπως επισημαίνει ο Long, «*αν κάποια συμβάντα ήταν τυχαία ή βρίσκονταν έξω από το πεδίο δράσης της Φύσης, ο κόσμος δεν θα μπορούσε να αναλυθεί εξ ολοκλήρου σε αναφορά με τον Φυσικό Νόμο. Αλλά για το Στωικισμό αυτή η δυνατότητα ανάλυσης ήταν βασική*»[24].

Ο Επικουρισμός, απεναντίας, αντιτάχθηκε σε αυτή την αιτιοκρατία[25], υποστηρίζοντας ότι η ελεύθερη βούληση είναι όχι μόνο εφικτή αλλά και δεδομένη. Ο Επίκουρος στήριξε αυτόν τον ισχυρισμό στο αξίωμα ότι τα άτομα μπορούν να παρεκκλίνουν από την ευθεία πορεία τους έστω και ανεπαίσθητα, σπάζοντας έτσι την αδυσώπητη αλληλουχία αιτίου και αποτελέσματος, που αλλιώς θα ήταν αναπόφευκτη[26]. Αναγνώρισε έτσι την παρέκκλιση «*ως αναγκαία συνθήκη της ελεύθερης επιλογής, συνθήκη αναγκαία, έστω και μη ικανή, έστω κι αν παραμένει μυστηριώδης η ακριβής σχέση ανάμεσα στην επιλογή και στην ατομική παρέκκλιση*»[27].

Το επόμενο ερώτημα, στο οποίο κλήθηκαν να απαντήσουν τα δύο κινήματα, ως άμεση συνέπεια του προβλήματος της ελεύθερης επιλογής, ήταν αυτό της ηθικής ευθύνης του ανθρώπου για τις πράξεις του. Για τους Επικούρειους ο προβληματισμός στερείται αντικειμένου. Εφόσον ο άνθρωπος είναι απολύτως ελεύθερος να αποφασίσει για τις πράξεις του, έπεται ότι φέρει και την πλήρη ευθύνη των πράξεων αυτών. Επαφίεται αποκλειστικά στον ίδιο να ακολουθήσει τον δρόμο της επικούρειας ηθικής διδασκαλίας, εξαλείφοντας κάθε πηγή σωματικού ή νοητικού πόνου, και να οδηγηθεί σε μια ενάρετη και ευτυχισμένη ζωή. Ως προς την υπευθυνότητα των ανθρωπίνων πράξεων οι Στωικοί συμφωνούν απόλυτα. Ο προκαθορισμός των πράξεων του ανθρώπου δεν αίρει την ευθύνη που τις ακολουθεί, καθόσον δεν παύουν να είναι δικές του πράξεις. Ωστόσο, για τον στωικισμό, «*η αρετή δεν ορίζεται από τα αποτελέσματα που επιφέρει, αλλά από ένα πρότυπο συμπεριφοράς τελείως εναρμονισμένο με τον ορθό λόγο που διέπει τη φύση*»[28]. Μόνο εάν ο άνθρωπος ακολουθήσει την στωική ηθική

[23] Sharples 2002, 122.

[24] Long 1997, 263.

[25] Όπως επισημαίνει ο Long, 1997, 107, εφόσον οι πρωτοστάτες των δύο κινημάτων, Ζήνων και Επίκουρος, ανέπτυξαν κοινή δραστηριότητα στην Αθήνα για τριάντα περίπου χρόνια, είναι απίθανο να θεωρήσουμε ότι η θεωρία του Επίκουρου ήταν ανεξάρτητη των στωικών θεωριών.

[26] Sharples 2002, 117.

[27] Sharples 2002, 120.

[28] Ιεροδιακόνου 2000, 246.

διδασκαλία, προσπαθώντας να συντονίσει την θέλησή του με τον ρου των γεγονότων, είναι δυνατόν να επιτύχει μια ευδαίμονα ζωή.

Καθίσταται, επομένως, φανερό ότι οι δύο φιλοσοφίες αποκτούν εκ νέου ένα σημείο σύγκλισης: τη σημασία που αποδίδουν στη φιλοσοφία σε πρακτικό ατομικό επίπεδο. Ο άνθρωπος θα πρέπει να ακολουθήσει την φιλοσοφική οδό σκέψης και δράσης για να επιτύχει τον στόχο του, είτε αυτός λέγεται ηδονή είτε τιμή και αρετή. Επιβάλλεται να κατανοήσει και να αποδεχθεί τους νόμους που διέπουν τη φύση και με βάση αυτούς να θεμελιώσει αρχές και συμπεριφορές που θα τον οδηγήσουν στην ευτυχία. Οι ατραποί που ορίζουν τα δύο φιλοσοφικά συστήματα είναι διαφορετικοί:

-γνώση-απομόνωση-αταραξία-ηδονή-ευτυχία, για τους Επικούρειους
-γνώση-συμμετοχή-δράση-αρετή-ευτυχία, για τους Στωικούς.

Η αφετηρία και η κατάληξη παραμένουν κοινές.

Βιβλιογραφία

Ιεροδιακόνου Κ. 2000. «Η ελληνιστική φιλοσοφία,» στο: Βιρβιδάκης Σ., κ.ά.,*Ελληνική Φιλοσοφία και Επιστήμη: από την αρχαιότητα έως τον 20ο αιώνα,* Πάτρα: ΕΑΠ
Long A.A. 1997. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία ,* Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
Sharples, R.W. 2002. *Στωικοί, Επικούρειοι και Σκεπτικοί,* Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
Vegetti, M. 2000. *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας,* Αθήνα: Π. Τραυλός.

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG